સત્સંગ બાલવાટિકા

સંપાદક : શાસ્ત્રી હરિકેશવદાસજી (ગાંધીનગર)

મહિમા, તિલક ચાંદલાનો

- શાસ્ત્રી હરિપ્રિયદાસ (ગાંધીનગર)

મિત્રો ! તમને ઈતિહાસમાં તો રસ છે ને ? તો આ વાત જરા શાંતિથી વાંચજો.

વાત એમ બની, જયારે અમદાવાદમાં પેશ્વાઈ સત્તા ચાલતી હતી. અને ભાઉ સાહેબ અમદાવાદનો સુબો હતો. એણે સ્વામિનારાયણ ભગવાન વિરૂધ્ધ કાવત્રુ કર્યું. ભગવાને તેનું કાવત્રું ખુલ્લું પાડ્યું જેથી પેશ્વા જુદ્ધો પડ્યો અને સ્વામિનારાયણ ભગવાનને અમદાવાદમાં આવવાનો મનાઈ હુકમ ફરમાવ્યો. સ્વામિનારાયણ ભગવાન અમદાવાદમાંથી ચાલ્યા ગયા.

એ વાતને ચારથી છ મહિનાનો સમય જતો રહ્યો અને વાતાવરણ બદલાયું. એટલે કે અમદાવાદમાં રાજકીય સત્તાનું પરિવર્તન થઈ ગયું. ‘‘એન્ડ્રયુ ડનલોપ’’ એ અમદાવાદનો પહેલો કલેકટર નિમાયો. અંગ્રેજ સત્તાનો એ અંગ્રેજ અધિકારી હતો પણ જીવ બહુ ભાવિક અને આસ્તિક ભાવનાવાળો. પહેલો વહેલો એ પોતાના વતનમાંથી અમદાવાદ આવ્યો. અને અમદાવાદની સત્તા સંભાળી. એ જિજ્ઞાસાથી પ્રજા સામે જોયા કરે. એમાં એણે થોડી નવીનતા જોઈ અને આશ્ચર્ય લાગ્યું. લોકોના કપાળ ઉપર જુદાં જુદાં આકાર અને પ્રકારનાં તિલકો જોયાં. સવારના પહોરમાં જુદા જુદા તિલકો જોઈને આ અંગ્રેજ કલેકટરને થયું કે આ બધું શું છે ? એના મનમાં જીજ્ઞાસા જાગી. પણ પૂછવું કોને ? કોઈપણ જગ્યાનો વહીવટ ચલાવવો હોય તો સ્થાનિક પ્રજાના સહકાર સિવાય તો ચાલે નહીં. એટલે કલેકટરે નોકરીમાં થોડાક સ્થાનિક માણસો રાખ્યાં હતાં. એમાં કુબેરસિંહ છડીદાર એમની નોકરીમાં જોડાયા. તેમનું કામ આ કલેકટર સાહેબની સાથે જ રહેવાનું. શહેરની પરિસ્થિતિ કેવી છે ? પૂછે એટલે એને સમજાવવાનું.

એમાં એકવાર કુબેરસિંહને જોઈને પૂછ્યું. એક વાત પૂછું ? મને સમજાતું નથી, હું અમદાવાદમાં આવ્યો છું, મહિનો થઈ ગયો. અલગ અલગ માણસોના કપાળ ઉપર કોઈને પીળો, કોઈને લાલ વગેરે ચિન્હો જોઉં છું. આ બધું શું છે ? અને કુબેરસિંહે સમજાવ્યું કે, આવું તિલક હોય એ અમારા માતાજીના ભગત કહેવાય. આવું બિલકુલ આડું તિલક કરેલું હોય તો એ મહાદેવજીના ભગત કહેવાય. એટલે કલેકટર કહે છે, પણ તમારા કપાળમાં તો કાંઈક જુદું જ ૧૦૧ નો જાણે માર્કો હોય એવું બે લીટી સીધી અને વચ્ચે ગોળ ચાંદલો. એટલે કુબેરસિંહજી કહે છે, આ અમારા સ્વામિનારાયણ ભગવાનનું તિલક છે. કલેકટરે પૂછ્યું, સ્વામિનારાયણ ભગવાન એટલે કોણ ? મને બતાવો, ના, એ તો અમદાવાદ નથી આવતાં. કેમ, અમદાવાદ નહી આવવાનું કાંઈ કારણ ? કુબેરસિંહજી કહે છે, હા, તમારાથી પહેલાના જે સત્તાધીશો હતા એમણે મનાઈ હુકમ ફરમાવેલો છે. કારણ શું ? કારણ કાંઈ નહી, સ્વામિનારાયણ ભગવાન દારૂ, માંસ, હિંસાનો નિષેધ કરતા હતા તે એને ન ગમ્યું. તેથી તેમણે ના પાડી છે.

તો પછી હવે તો સ્વામિનારાયણ ભગવાનને સમાચાર મોકલો, હવે અહીં કોઈ પેશ્વાઈ સત્તા નથી. એમની સત્તા ગઈ એટલે એમનો હુકમ ગયો. હવે તો અંગ્રેજનું રાજ્ય છે. અને સ્વામિનારાયણ ભગવાનને અહીં બોલાવો.

કુબેરસિંહ છડીદાર કહે છે, તમારી વાત સાચી છે. પરંતુ અમે બોલાવીએ એના કરતાં તમે બોલાવો તો સારું. એક સત્તાએ મનાઈ હુકમ કર્યો અને બીજી સત્તા આવી અને મનાઈ હુકમ ઉઠી ગયો છે તો તમે જ બોલાવો. અને એ વખતે કલેકટરે શ્રીજીમહારાજ ઉપર પત્ર લખ્યો. જેમ કુબેરસિંહે સંપ્રદાયની રીત પ્રમાણે લખાવ્યું એ પ્રમાણે તેણે સ્વામિનારાયણ ભગવાનને નમસ્કાર, વંદન, પ્રણામ બધુ લખ્યું. છેલ્લે નીચે આ કલેકટરે સહી કરી.

કેટલાક હરિભક્તો કુબેરસિંહજીને કહેવા માંડ્યા કે આ બધા રાજકીય માણસોનો વિશ્વાસ ન કરવો. બોલે સારૂં મીઠું પણ પણ અંતે એ કોઈના નહીં. અને પેલો સુબો તો વળી જાણીતો હતો અને આ અંગ્રેજ બિલકુલ અજાણ્યો છે. એ ભાષા બોલે છે તો જાણે ડબલામાં કાંકરા ખખડાવતો હોય એવું લાગે છે. અને આપણે એને સમજતા નથી. ઓળખતા નથી. અને શ્રીજીમહારાજને બોલાવીએ ને પછી કાંઈક ગડબડ કરે તો ? કુબેરસિંહજી છડીદાર કહે છે, ના ના એવું નથી. આ માણસ ભાવિક લાગે છે. અને છતાંય આપણે મહારાજને વિનંતી કરવાની છે. આપણા ઈષ્ટદેવ સર્વાન્તર્યામી છે. એ ''તનકી જાણે, મનકી જાણે'' આના ચિત્તમાં જો કપટ હશે તો મહારાજ જાણી લેશે. અને મહારાજને યોગ્ય લાગે એમ કરશે. પણ આ સંદેશો તો ભગવાનને પહોંચાડીએ. તો વળી કોઈએ કુબેરસિંહજીને કહ્યું કે મહારાજની વાત એને શું કામ કરી? એટલે કુબેરસિંહે કહ્યું મેં નથી કરી. એણે મારા તિલક-ચાંદલા સામે જોઈ પૂછ્યું અને પછી વાત જાણીને કહ્યું કે તમારા સ્વામિનારાયણ ભગવાનને બોલાવો. અને વળી એમ પણ કહ્યું છે કે કાંઈ પણ કષ્ટ હોય, મુશ્કેલી હોય તો હું બેઠો છું. મદદ કરીશ.

આ અંગ્રેજ અધિકારી સ્વામિનારાયણ ભગવાનના તિલક અને ચાંદલો જોઈને આકર્ષાયો હતો. કેવી ખૂબીની વાત છે ! અને તિલક-ચાંદલો ન કરતા હોય એણે શરમાવા જેવી વાત છે. તિલક અને ચાંદલાનો બહુ પ્રભાવ છે, બહુ પ્રતાપ છે. સામા માણસને કહેવું ન પડે કે તું સ્વામિનારાયણ ભગવાનનું નામ લે. આપણો તિલક અને ચાંદલો જોઈને એના મનમાં સંકલ્પ થઈ જાય કે આ સ્વામિનારયણ ભગવાનનો ભગત આવ્યો.

શિક્ષાપત્રી ભાષ્યમાં શતાનંદ સ્વામીએ તિલક-ચાંદલાનો ખૂબ મહિમા કહ્યો છે. કુબેરસિંહનો તિલક-ચાંદલો જોઈને આ અંગ્રેજ અમલદારને જીજ્ઞાસા થઈ, પ્રશ્ન થયો અને એમાંથી શ્રીહરિને આમંત્રણ અપાયું.

મિત્રો ! કેવી સુંદર વાત છે ! આપણા ઈષ્ટદેવ સ્વામિનારાયણ ભગવાનને અમદાવાદમાં પ્રવેશવાનો મનાઈ હૂકમ કરવામાં આવ્યો હતો એ જ અમદાવાદમાં સ્વામિનારાયણ ભગવાનના સદ્‌ભાવ સહ આમંત્રણ પાઠવવામાં આવ્યું અને પ્રભુ જયજયકાર સાથે પધાર્યા એ પ્રતાપ તિલક-ચાંદલાનો, માટે ગૌરવથી, ખુમારીથી તિલક-ચાંદલો કરવો. એમાં સહેજ પણ શરમ રાખવી નહી.

●

શિર સાટે સત્સંગ

- નારાયણ વી. જાની (ગાંધીનગર)

ભક્ત થાવું ભગવાનનું છે જો કઠણ કામ.....

નિષ્કુળાનંદ સ્વામીના આ શબ્દો ઉપર વિચાર કરીએ તો ખ્યાલ આવે કે ભક્ત થવું તે સરળ નથી. તેના માટે ઘણું ત્યાગ કરવાની જેનામાં તૈયારી હોય તે જ સાચો ભક્ત સંપત્તિ કે સર્વસ્વ જાય તો ભલે પણ સત્સંગ ન જાય તેવી શૂરવીરતા જેનામાં હોય તે સાચો ભક્ત સંપત્તિ કે સર્વસ્વ જાય તો ભલે પણ સત્સંગ ન જાય તેવી શૂરવીરતા જેનામાં હોય તે સાચો સહજાનંદીસિંહ.

આજે આપણે એવા જ સાચા ભક્તની કથા વાંચીશું. મોરબી સ્ટેટમાં ઠાકોરજી રવાજી રાજ કરે. તેમણે તેમના રાજ્યમાં મહાકવિ દેદલચારણની રાજકવિ તરીકે નિમણુંક કરેલી. કવિ દેદલનું કચેરીમાં આગવું સ્થાન હતું. કવિ જ્યારે શૂરવીરતાના રસને ઘૂંટીને તેનું આખ્યાન કરે તો ગમે તેવો બીકણ પણ તરવાર ઉપાડી લે. તેવું બળ તેમની વાણીમાં હતું. તે જ રીતે કરૂણરસ, હાસ્યરસ વગેરેની રજૂઆત કરે તો આખો ડાયરો વાહ....વાહ.... પોકારી ઉઠે તેવી તેમની આગવી છટા હતી.

સમાજની એક આગવી ખાસિયત છે કે જો કોઈનું પણ માન-સન્માન થતું હોય, કોઈની વાહવાહ થતી હોય તો તેનો વિરોધ કરવા વાળું ઈર્ષાળુગૃપ તૈયાર થઈ જ જાય, આવા કેટલાક તત્વો કવિ દેદલની નિંદા, તેનું અપમાન થાય તેનો અવસર શોધવા લાગ્યા. એમાં ભગવાનની ઈચ્છાથી કવિ દેદલને મહાકવિશ્વર બ્રહ્મબોલના પ્રતાપી કવિરાજ સ.ગુ. બ્રહ્માનંદ સ્વામીનો સમાગમ થયો અને સ્વામીના સત્સંગ અને પ્રભાવથી કવિ દેદલ સત્સંગી બન્યા. ગળામાં તુલસીની બેવડી કંઠી અને લલાટે ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલક અને ચાંદલાથી કવિ દેદલ શોભાયમાન લાગવા લાગ્યા.

કવિ દેદલના આ પરિવર્તન પછી વિરોધીઓને જાણે મોકો મળ્યો. તેઓ છાનામાના ઠાકોર રવાજી પાસે પહોંચી ગયા. મહારાજાની જય હો, બાપુની જય હો.... બાપુ તમને એક વાત કહેવા આવ્યા છીએ. હવે તો હદ થઈ ગઈ છે... બાપુ સવિસ્મય કહેવા લાગ્યા. શું તકલીફ પડી? વાત શું છે ? બાપુ ! આપણા કવિ બહુ સારા છે, તેમનામાં ઘણા ગુણો છે પણ સંકોચ સાથે કહેવું પડે છે કે તેમણે બહુ મોટી ભૂલ કરી છે.

બાપુ કહે, વાતમાં શું માલ છે ? કવિ દેદલ તો બહુ વિચક્ષણ અને સમજું છે તેમનાથી ભૂલ થાય તો નહી પણ જો ભૂલ કરી હશે તો આપણે સમજાવીશું તો સુધારી લેશે. બોલો, શું ભૂલ છે તેમની ? અરે બાપુ ! આપણો તો વૈષ્ણવધર્મ છે અને આપણા ધર્મ ઉપર કવિને તિરસ્કાર થયો છે. અને રાજધર્મને અવગણીને તેમણે સ્વામિનારાયણની કંઠી બંધાવી છે ને મોટા ચાંદલો ચોડીને ફરે છે. રાજના આશરે રહેવું અને રાજધર્મની અવગણના. એ તો કેમ ચાલે ?

કાચા કાનના બાપુને આ વિરોધીઓની વાતો ગળે ઉતરવા લાગી. તેનો અનુભવ થતાં આ વિરોધીઓ કહે, આપણે કાલે જ વાત. કાલે કચેરીમાં કવિ આવે ત્યારે તમે કંઠી તોડી નાંખવાનું કહેજો. જો તમારી વાત માનીને કવિ કંઠી તોડી નાંખે તો સમજવું કે કવિને આપણા ધર્મ ઉપર તિરસ્કાર નથી. પણ જો ન માને તો એમાં તો રાજાનું અપમાન ગણાય.

તમે કદાચ ઉદારતાથી આ ક્ષમ્ય ગણી જો કવિને સજા નહી કરો તો પછી રાજયના બીજા આગેવાનો, નગરજનો બધા સત્સંગી થશે તો પછી રાજધર્મનું શું થશે ? આટલી ભંભેરણી તો બાપુ માટે ઘણી થઈ ગઈ. તેમણે તો બીજા દિવસ માટેની બધી તૈયારી કરી લીધી.

બીજા દિવસની સવાર પડી છે. સહુ દરબારીઓ કચેરીમાં હાજર થયા છે. કવિશ્રી પણ એમના આસને બેઠા છે. સમય થતાં જ્યાં કવિ કવિતા બોલવા ઉભા થયા ને ત્યાં જ રવાજી ઠાકોર બોલી ઉઠ્યા. કવિરાજ ! હમણાંથી આ ધર્મપરિવર્તન કેમ કર્યું છે ? બાપુના આવા સીધાં પ્રશ્નથી કવિ વિસ્મય તો પામ્યા પરંતુ વિચક્ષણ બુધ્ધિવાળા કવિરાજે જવાબ આપ્યો. બાપુ ! ધર્મ તો આપણો એક જ છે. આપણો વેદ ધર્મ, હિન્દુધર્મ, માનવધર્મ, તેમાં તો પરિવર્તન થાય કેમ ! પણ આપણા ધર્મના જતન માટે, સાચા વૈષ્ણવ બની રહેવા માટે આ કળિકાળમાં સ્વામિનારાયણ ભગવાન પ્રગટ થયા છે. અને તેમનો આશ્રય કરી લાખો જીવો સાચા અર્થમાં વૈષ્ણવ બન્યા છે. મેં પણ એ જ રસ્તો સ્વીકાર્યો છે. સ્વામિનારયણ ભગવાન અને એમના સંતોના પ્રતાપે આજે ઠેર ઠેર સત્તયુગ જણાય છે. ''આદર સૌનો, આશરો એકનો'' એવી વિશિષ્ટ વિચારધારા વાળો આ સંપ્રદાય છે.

આટલું સાંભળી બાપુ કહે - જો તમે વૈષ્ણવ સંપ્રદાય પર તિરસ્કાર ન રાખતા હોય તો તમારી કંઠી તોડી નાંખો. કવિ દેદલે તો સહજાનંદી સિંહની ત્રાડ પાડી - ''ના એ શક્ય નહી બને બાપુ.'' આ વચનો સાંભળી રવાજી બાપુ કહે - તો પછી આજથી તમારો અને મારો નાતો પુરો થાય છે. મોરબી રાજ્ય છોડીને ચાલ્યા જવાનો મારો હુકમ છે.

કવિ દેદલ હસતા મુખે કહેવા લાગ્યા - બાપુ ! સદ્‌ગુણ અને સજ્જનોના નાતા કોઈ દિ' પુરા થતા નથી. છતાં જેવી તમારી ઈચ્છા. મેં તમને અદ્યાપિ ધર્મના માટે ધનનો, મિલ્કતનો, રાજયનો, કુટુંબનો અરે જીવનો પણ ત્યાગ કરનાર અનેક ભક્તવિરોની ગાથાઓ સંભળાવી છે. તેની સામે મારે તો ફક્ત મોરબી જ છોડવાનું છે. તે તો બહુ સામાન્ય છે. હું તેનું પાલન કરવા અત્યારે જ ચાલી નીકળું છું. કવિ દેદલે ગામ છોડ્યું, હોદ્દો છોડ્યો પછી માળીયા આવીને વસ્યા. પ્રભુની કૃપા તો જુઓ. માળીયાના ઠાકોર મોડજીએ કવિને આદર સહિત પોતાના દરબારમાં સ્થાન આપી વર્ષાસન બાંધી આપ્યા. પહેલાંથી પણ વધુ સુખ કવિરાજ પામ્યા.

મિત્રો ! કેવી વિચારવા જેવી આ વાત છે. કવિ દેદલે મોરબી રાજ્યના માન-પાન, કીર્તિ, મોભો જવા દીધું પણ કંઠી અને તિલક-ચાંદલો શિર સાટે રાખ્યા. આપણે એ વાતનું ધ્યાન રાખવું જ જોઈએ કે જો આપણને કંઠી, તિલક-ચાંદલો રાખતા શરમ આવતી હોય તો આપણે ક્યાં ને આવા ભક્તો ક્યાં ! ભક્ત થવું કઠણ છે પણ જે થાય તેના પર ભગવાનની કૃપાનો વરસાદ પણ એવો જ વરસે છે. માટે સત્સંગ શિર સાટે કરવો.